

ILMIY-OMMABOP FILM MATNINING JANR-STILISTIK XUSUSIYATLARI

Muallif: Norbekova Farangiza Shuxrat qizi¹

Affiliyatsiya: ToshDO'TAU doktoranti¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15173377>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ilmiy-ommabop film va ko'rsatuvlar matni stilistik jihatdan ko'rib chiqiladi va tahlil qilinadi. Ilmiy-ommabop matnning o'ziga xos stilistik bo'yoqdorligi va uni tarjimada berish masalasi muhokama qilinadi. Ushbu uslub borasida ba'zi olimlar fikrlari va uning alohida uslub yoki tag uslub ekanligi haqida ma'lumotlar beriladi. Tadqiqot obyekti sifatida "Discovery" kanali ko'rsatuvlarining o'zbekcha tarjima matni olingan bo'lib, asliyat va Tajima matn stilistik xususiyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Stilistika, ilmiy-ommabop, ilmiy uslub, ommabop uslub, ilmiy-ommabop matn, tarjima, ilmiy-texnik tarjima, kadrorti nutq, dublyaj, hujjatli film, audiovizual tarjima, media matn, ko'rsatuv tarjimasi, hujjatli film tarjimasi

KIRISH

Ilmiy-ommabop matnning stilistik maqomi hali ham tilshunoslikda ilmiy munozara mavzusi bo'lib qolmoqda. Ayrim olimlar ushbu matnlarga nisbatan ilmiy-ommabop uslublar haqida gapirsalar, boshqalari nutqning ilmiy ommabop turini mustaqil funksional uslub deb hisoblaydilar. Shu bilan birga, ilmiy ommabop tag uslubni (yoki uslubni) aniqlashning umumiy asosi an'anaviy ravishda adresat omili, ya'ni ilmiy matnning noprofessionalga murojaat qilishi hisoblanadi. Ilmiy-ommabop matnning stilistik maqomini aniqlashdagi qiyinchilik, bizningcha, ko'p jihatdan ikki omil bilan bog'liq. Birinchidan, ilmiy-ommabop adabiyotlar turli janrlar bilan ifodalanadi: kitob, maqola, intervyu va boshqalar. Ikkinchidan, bu matnlarni stilistik tarzda taqdim etishga ta'sir qiluvchi kommunikativ va pragmatik parametrlar ham juda xilma-xildir. Masalan, ilmiy-ommabop matnning oluvchisini turli mezonlarga ko'ra farqlash mumkin: ta'lim darajasi, yoshi, ilmiy bilimlarni idrok etish qobiliyati va uni olish maqsadlari va boshqalar va bu holat, albatta, ta'sir qilish usuliga bog'liq. Noprofessionallar uchun mo'ljallangan ilmiy axborotni taqdim etishning eng keng tarqalgan manbalaridan biri ommaviy axborot vositalaridir. Shu bilan birga, ilmiy-ommabop matnlar ham maxsus ilmiy-ommabop jurnallarda, ham turli sohalardagi dolzarb voqealarga bag'ishlangan "ko'p tarmoqli" gazeta va jurnallarda va ko'rsatuvlar, dasturlar, filmlar orqali taqdim etilishi mumkin. Ommaviy axborot vositalarida taqdim etilgan ilmiy-ommabop matnlarni o'rganishga bag'ishlangan ishlar sezilarli darajada kam.

ASOSIY QISM

Tahlil natijalarini umumlashtirib, shuni ta'kidlash kerakki, ilmiy-ommabop film matnining janr-stilistik xususiyatlari tarjima strategiyasini tanlashga bevosita ta'sir qiladi. Nisbatan yangi badiiy va hujjatli film janrining paydo bo'lishi tarjimon oldida retseptientga yo'naltirilgan qiyin vazifa qo'yadi - ikki asosiy maqsadni birlashtirgan strategiyani tanlash, tushunishni osonlashtirish va ilmiy ma'lumotni ommalashtirish. Ilmiy-ommabop filmlar kadrorti tarjimasining strategiyalarini modellashtirish uchun avvalo uning markazida turuvchi tushuncha kinomatn haqida yetarli bilim olish zarur. Kinomatn ko'pgina tilshunoslar tomonidan o'rganilgan. G.G.Slyshkin va M.A.Efremova, "Kinomatn" tushunchasi "uyushgan, yaxlit va to'liq xabar, og'zaki (lingvistik) va noverbal belgilar(til bo'lmagan/ikonik va/yoki indeksli) " deya ta'rif beradi[1:153].

Barchaga ma'lumki, ilmiy-ommabop filmlar hujjatli filmning bir turi hisoblanadi. Ilmiy-ommabop filmlar keng qamrovli tomoshabinga turli ilmiy, madaniy, texnikaviy sohaga oid ma'lumotlarni yetkazadi. Visual ma'lumot mavjud obyektga taqlid qiluvchi belgilari bilan ifodalanadi. Ushbu ma'lumotlar tarkibi atrofimizda biz o'z ko'zimiz bilan ko'ra oladigan ma'lumotlardir. Eshitish orqali ma'lumot olish shovqindan tortib inson nutqini o'z ichiga oladi. Shuningdek, ilmiy- ommabop filmlarda kadrorti nutqi bo'lib, ko'p hollarda bu monolog shaklida bo'ladi. Monolog visual va eshitish orqali olinayotgan ma'lumotga izoh berib ketish vazifasini bajaradi. Ilmiy-ommabop filmlarda kadrorti nutqning mavjudligi ushbu janrning o'ziga xosligini belgilab beradi.

Ilmiy-ommabop filmlarda kadrorti nutqning asosiy xarakteristikasi uning ilmiy-funksional uslubga xosligi va shu bilan birga o'ziga xos badiiy bo'yoqdorligi mavjudligidadir. Boshqa so'zlar bilan aytganda, kadrorti ovoz obyektivlik, mavhumlik va umumiylik bilan ajralib turadi. Shu bilan birga obrazlilik va emotsional-ekspressiv elementlarni: subyektivlik, konkretlilik va dialog, suhbat elementlarini ham aks ettiradi.

HOST VOICEOVER: Now at every amusement park there's always that one guy obsessed with the midway games.

KADRORTI BOSHLOVCHI: Endi har bir istirohat bog'ida har doim o'yinlar bilan shug'ullanadigan bitta yigit topiladi.

HOST VOICEOVER: He has to play and play and play until he takes home a prize.

KADRORTI BOSHLOVCHI: Odatda bunday odamlar o'yinlarni o'ynayveradi, o'ynayveradi va o'ynayveradi. Toki.. yutuqni qo'lga kiritmaguncha...

Birinchi misolda umumiylik, mavhumlik bo'lsa, ikkinchi misolda hissiy-ekspressivlik elementlarini kuzatish mumkin.

Ommaviy axborot manbasining tabiati ko'p jihatdan ilmiy mavzulardagi matnning stilistik tashkil etilishini belgilaydi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, ilmiy-ommabop jurnallar va ommaviy axborot vositalarida nashr etilgan matnlar uslub parametrlari bo'yicha bir-biridan sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Ilmiy-ommabop jurnallarda matnlar uslubi, qoida tariqasida, an'anaviy ravishda qat'iy ilmiy, ya'ni professionallarga qaratilgan pastki uslubga iloji boricha yaqinroqdir. Bu nashrlar maxsus atamalarning tushuntirish va ta'riflarsiz faol qo'llanilishi, birlashmagan bog'lanishlar va bir xil a'zolar qatorlari bilan uzun sintaktik konstruksiyalardan foydalanish va hokazolar bilan tavsiflanadi. Ommaviy jurnallarda esa ilmiy mavzulardagi matnlarning asosiy stilistik parametrlari ilmiy uslubga emas, balki jurnalistikaga yaqinligini ko'rsatadi. Shuni ta'kidlash kerakki, bunday uslub birligining yetishmasligi bir xil janrdagi matnlar - ilmiy-ommabop maqolalarda

kuzatiladi. Shu bilan birga, ushbu matnlarning stilistik tashkil etilishini belgilovchi hal qiluvchi omil ommaviy axborot manbasining tabiati bo'lib, u o'z navbatida matnga murojaat qilishning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi.

Asosiy adresatga (jurnalist) tegishli monolog fragmentlar ilmiy ma'lumotlarning taqdimotini yoki ilmiy ma'lumotlar kiritilgan voqea konturidagi hisobot elementini ifodalaydi. [2:39] Masalan:

MUALLIF: Men Ozarbayjonning poytaxti Bakudaman. Mazkur davlat Yevropa, Osiyo va Yaqin sharq kesishgan chorrahada joylashgan. Qora va Kaspiy dengizlari oralig'ida joylashgan Ozarbayjon - Eron, Turkiya va Rossiya bilan chegaradosh. Bu yerlar sayyoramizning eng ziddiyatli hududi hisoblanadi. Ozarbayjonning tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, u uzluksiz chegaradosh Islom Imperiyalari va sobiq Sovet ittifoqi tomonidan qamal qilingan va ularga qaram bo'lib kelgan.

Bunday fragmentlarning pragmatik komponentining asosi - tegishli metamatn belgilari (tushuntirib bersam, siz ko'rib turgan, ko'rsatib o'tadigan bo'lsam, aytib o'tadigan bo'lsak, va hokazo) orqali yoki tushuntirish konstruksiyalari orqali yoki o'xshashlik qurilmasi orqali amalga oshiriladigan tushuntirish niyatidir (qiyoslash, metafora), ya'ni murojaat qiluvchi bu yerda professional bo'lmagan (ommaviy adresat)ga nisbatan nutq so'zlaydi[3:40]. Ba'zi hollarda, reportaj qismlarida asosiy adresatning maqomi o'zgarishi mumkin: jurnalist nutq mavzusiga nisbatan noprofessional pozitsiyani egallaydi va shu bilan o'zini ommaviy adresat bilan tanishtiradi. Bunday identifikatsiyani bilvosita, stilistik darajada amalga oshirish mumkin. Masalan, murojaat qiluvchi nutq predmetini so'zlashuv tili vositalari va kundalik metaforalardan foydalangan holda ifodalaydi.

MUALLIF: Bu g'ayrioddiy cho'qqi ko'rinishi chang'i uchish tepaligiga o'xshaydi. Mana, ishchilar shu yerda ekan. Bu yigitlarga qarang, to'rt rok yulduzi kabi turishibdi.

Nutq mavzusini "havaskorning ko'zi bilan" vizualizatsiya qilishning bir turi mavjud, ya'ni nutq mavzusi o'quvchining o'zi ko'rgandek taqdim etiladi.

Aytmoqchimanki, bino tikka tepalikdan boshlanadi, keyin pastlaydi. U aylanib nihoyat, bino tomini hosil qiladi. Bu g'ayrioddiy cho'qqi ko'rinishi xuddi chang'i uchish tepaligiga o'xshaydi.

Suhbat elementlarini kiritish nutq shakllarining monologdan dialogga o'zgarishini ta'minlaydi. Nutq shakllarining bunday almashinuvi hikoyani monotonlikdan mahrum qiladi va o'quvchi e'tiborini jalb qilishga imkon beradi. Dialogik nutqni ochish jarayonida adresat o'zgaradi.

01:04:07

MUALLIF:2000 yillik neft qazilmasiga boy Ozarbayjon davlati o'zligini tanitish uchun kelajakda shuhrat olib keluvchi qurilish loyihalarini tanladi va yiliga 500 ta yangi taraqqiyot namunalari uchun 6 milliard dollar ajratib kelmoqda. Bu o'zgarishlar 15 yil ichida shaharni Manhattendan 3 marta katta shaharga aylantiradi. Hozirda shaharda ikkita ulkan loyiha qurilishi ketmoqda. Biri alangasimon osmono'par bino bo'lsa, ikkinchisi yer yuzining hech yerida uchramaydigan to'lqinsimon tomga ega muzey, milliy kutubxona va 120 o'rindiqli tomosha zalini o'z ichiga olgan Haydar Aliyev nomidagi Madaniy markazdir.

TAHIR GOZEL: Bu binolarga qaraganingizda ularni bizning kelajagimizni ko'rsatuvchi bir nishon deb tushunasiz. Agar avtoritar uslubdagi bino bo'lganida

MUALLIF:Xo'sh?

TAHIR GOZEL:...u katta katta ustun va yirik zinalardan tashkil topgan bo'lardi.

Suhbat janrining elementlari bo'lgan dialog fragmentlarida ilmiy ma'lumotlarning tarjimoni mutaxassis (olim), ya'ni u asosiy adresatga aylanadi. (Tahir Go'zel-quruvchi-arxitektor); Ilmiy axborot manbai sifatida murojaat qiluvchini o'zgartirish nutqning stilistik tarkibiy qismini o'zgartiradi. Buning sababi shundaki, bu nutqiy vaziyatda adresat-jurnalist mutaxassisga nafaqat kommunikativ tashabbusni beradi, balki uning kommunikativ rolini ham o'zgartiradi. Mutaxassis adresatga nisbatan u noprofessional pozitsiyani egallaydi, ya'ni u aslida o'zini ommaviy adresat bilan tanishtiradi. Mutaxassisga berilgan savollarning shakli va mazmuni nutq mavzusini "sodda" tushunishni aks ettiradi. An'anaviy muammoli intervyulardan farqli o'laroq, aniq havaskor savollar mutaxassisni nutq mavzusini ommaviy qabul qiluvchiga tushunarli va qiziqarli tarzda taqdim etishga majbur qiladi.

Oddiy odam va professional o'rtasidagi bunday muloqot bayonotning stilistik tuzilishini soddalashtirishga yordam beradi, uni og'zaki norasmiy nutq uslubiga imkon qadar yaqinlashtiradi, bu esa ilmiy bilimlarni olish jarayonini tushuntirishga imkon beradi. O'quvchi-adresant ushbu jarayonda "bu yerda va hozir" ishtirok etadi. Ko'rib turganimizdek, janr fragmentlarining o'zgarishi ilmiy bilimlarni ifodalashning stilistik doirasini ham kengaytiradi: reportaj parchalarida "sodda" vizualizatsiya kundalik lug'atdan foydalanishni faollashtiradi; Kommunikativ pozitsiyalarning taqsimlanishi tufayli intervyu suhbat uslubining elementlari faol qo'llaniladigan norasmiy dialogga o'xshaydi. Janr fragmentlarining o'zgaruvchanligi nutqning mazmuni, stilistik va kommunikativ-pragmatik darajasida dinamik xarakterini ta'minlaydi va butun muloqot jarayonida adresatning e'tiborini saqlashga imkon beradi. Zamonaviy ommaviy axborot vositalarida ilmiy ma'lumotlarning bunday ifodalanishi, ma'lum ma'noda, R. A. Budagov ta'kidlagan demokratlashtirish tendentsiyasini amalga oshiradi. Shunday qilib, ommaviy axborot vositalarida yangi janr shakllarining yaratilishi, bir tomondan, ilmiy-ommabop matnlarning stilistik doirasini kengaytirsam, ikkinchi tomondan, ilmiy bilimlarni olish jarayonini yanada jo'shqin va qiziqarli qilish imkonini beradi. Ilmiy ma'lumotlarni taqdim etishning ana shunday usuli zamonaviy o'quvchining ilmiy bilimga qiziqishini faollashtirishning samarali usullaridan biridir.

XULOSA

Matnning manbasi va qabul qiluvchisi(o'quvchisi) jamoaviy, guruhli yoki individual bo'lishi mumkin. Ammo ommabop ilmiy matnda qabul qiluvchi har doim kollektiv bo'ladi. Ommabop matn eng keng auditoriya uchun mo'ljallangan. Bir qarashda bu individuallikdek tuyulsa-da, aslida ilmiy-ommabop matnlarning barcha mualliflari ilmiy materialni ommalashtirish va soddalashtirish uchun bir xil lingvistik vositalardan foydalanadilar. Albatta, muallifning o'ziga xosligi uning ushbu vositalarni o'z o'quvchisiga qanchalik aniq taqdim etishida namoyon bo'ladi, ammo shunga qaramay, ilmiy-ommabop matnlarning manbasida kollektivlik xususiyatlari ustunlik qiladi. Manbaning kollektiv tabiati muallif o'z bilimini to'liq namoyish etmasligida namoyon bo'ladi, chunki u matnni soddalashtiradi va ilmiy ma'lumotlarni deyarli har qanday yoshdagi va bilim darajasidagi oluvchilar uchun moslashtirishga harakat qiladi. Agar ilmiy matnda manba va qabul qiluvchilar bir sohaga mansub bo'lsa va zaruriy

boshlang'ich ma'lumotga ega bo'lsa, unda ilmiy- ommabop uslubda muallif va o'quvchilar o'rtasida bo'shliq yuzaga keladi, shuning uchun leksik va sintaktik darajada bu vaziyatdan chiqishga qaratilgan maxsus til vositalari paydo bo'ladi. Ilmiy ommabop matn o'quvchisining tabiati - bu keng auditoriya, deyarli har qanday yoshdagi va o'rtacha bilim darajasidagi o'quvchilar. O'quvchi, tomoshabin professional olim yoki jurnalist bo'lishi mumkin, lekin har holda, bu vazifalar ilmiy-ommabop matnning deyarli har bir muallifi uchun qiyinchilik tug'diradi. Ilmiy-ommabop adabiyot tarjimoni ilmiy-ommabop matnning muallifi kimligini tushunishi va uni boshqa tilga malakali tarjima qilish uchun manba va retseptlar, tomoshabinlar o'rtasidagi munosabatlarning dialogik xarakterini unutmasligi muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Вестник Челябинского государственного университета. 2014. № 6 (335). Филология. Искусствоведение. Вып. 88. С. 39.
2. Вестник Челябинского государственного университета. 2014. № 6 (335). Филология. Искусствоведение. Вып. 88. С. 40.
3. Слышкин Г.Г., Ефремова М.А. "Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа)". – М.: Водолей Publishers, 2004

